

«БЕЗПЕКОВІ ГАРАНТІЇ» КРАЇН-ПІДПИСАНТІВ БУДАПЕШТСЬКОГО МЕМОРАНДУМУ ДЛЯ УКРАЇНИ

ШАЧКОВСЬКА Л.С.

кандидат політичних наук, доцент

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

В ході Будапештського меморандуму, підписаного 5 грудня 1994 року Україна позбулася великої кількості ядерного озброєння, отримавши взамін ряд гарантій, котрих мали дотримуватись країни-підписанти. Проте, 2014 рік став переломним, як для України, так і для світової спільноти, оскільки Російською Федерацією були порушені умови меморандуму. Знову постала загроза війни для всього світу.

Згідно з умовами Будапештського меморандуму Україна, як безядерна держава опиралася на зобов'язання країнами-гарантами дотримуватись обіцянок безпеки щодо беззбройних українців. Ще у 1994 році тодішній президент Франції Франсуа Міттеран попередив, що Україну так чи інакше обдурять... [2]. Як бачимо Міттеран не помилився. Росія – одна з країн-гарантів безпеки для України є й однією з найактивніших агресорів як у політичній, економічній, так і військовій сферах стосовно нашої держави.

Російська сторона постійно порушує свої зобов'язання, особливо щодо утримання від економічного тиску. Це найяскравіше проявилось під час «газової війни» 2009 року й особливо у 2013-му, коли під тиском російської сторони тодішнє керівництво України відклало підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Фактично така поведінка означала заперечення суверенітету України з боку одного з гарантів незалежності й територіальної цілісності країни. Українсько-російський конфлікт навколо острова Тузла 2003 року, анексія Криму навесні 2014-го і воєнна агресія на Донбасі остаточно довели, що Російська Федерація взагалі не вважає себе пов'язаною гарантійними зобов'язаннями щодо України, визначеними

Будапештським меморандумом, про що незабаром заявили її керівники (Д. Медведєв, С. Лавров) [2].

Також, якщо дослухатися до слів інших представників від країн-підписантів меморандуму, з'ясовується, що Будапештський меморандум і зовсім не надає Україні жодних гарантій безпеки.

Через два десятиліття після підписання Будапештського меморандуму гаранті безпеки України продемонстрували домінанту саме прагматичного підходу до міжнародної безпеки: – глава МЗС Росії Сергій Лавров заявив, що Будапештські гарантії передбачають лише зобов'язання ядерних держав не застосовувати ядерну зброю проти держави, якій такі гарантії надаються. – Посол Великобританії в Україні Саймон Сміт зазначив, що відповідно до Будапештського меморандуму підписанти угоди, у тому числі Великобританія, мають надавати консультації Україні в разі агресії або економічного тиску і не більше. Посол США Джеффри Пайєтт зазначив, що Будапештський меморандум не був договором про надання гарантій безпеки. Посилаючись на інших експертів, він наголосив, що суть цього документа полягає в тому, що підписанти беруть на себе зобов'язання поважати суверенітет і територіальну цілісність України [2]. Тож постає запитання: чи не був Будапештський меморандум величезною помилкою в історії України?

Про слабкість гарантій, які надавались Україні ядерними державами, свідчить, зокрема, те, що в англomовному тексті Меморандуму було використано термін «security assurances» (безпекові запевнення), який є не таким вагомим, як термін «security guarantees» (безпекові гарантії).

За словами одного з американських учасників переговорного процесу з підготовки Меморандуму, колишнього посла США в Україні, а нині політолога С. Пайфера, під час переговорів великим питанням було, який термін вжити – «guarantees» чи «assurances», оскільки перший термін використовувався для надання гарантій членам НАТО, що передбачає військові зобов'язання. Але американська адміністрація не була готова надавати Україні військові гарантії, тим більше, сенат не ратифікував би договір з такими зобов'язаннями. За

твердженням С. Пайфера, Меморандум планувався як політична угода і передбачав «конкретно не визначені запевнення, але не військові гарантії» [5].

Так і російська сторона з весни 2014 року, з часу анексії Криму, озвучує «аргументи» політиків і окремих науковців-фахівців із міжнародного права – для «виправдання» агресії. Висловлюється думка: оскільки Будапештський меморандум не було ратифіковано жодною зі сторін-підписантів, документ «не пройшов процесу надання йому юридичної сили через відповідні парламентські процедури», що надає Росії «реальну правову відмовку».

Така «аргументація» не витримує критики, оскільки, по-перше, в прикінцевих положеннях цього документа зафіксовано, що «Меморандум набуває чинності з моменту підписання» й тому не потребує ратифікації. Порядок укладення, виконання та припинення міжнародних договорів Росії визначається Федеральним законом про міжнародні договори РФ від 16 червня 1995 року. Цей закон застосовується до всіх міжнародних договорів Росії, незалежно від їхнього найменування: договір, угода, конвенція, протокол, інші види та найменування договорів (стаття 1 закону) [5].

Відвертим знуцанням над принципами міжнародного права та світовою демократичною спільнотою виглядають «пояснення» Росією своїх агресивних дій в Україні. 4 березня 2014 року президент В. Путін заявив: якщо в Україні відбулася революція, тоді слід вважати, що на її території виникла нова держава, щодо якої Росія не підписувала жодних зобов'язуючих документів [5].

Також цікавими є заяви Міністерства Закорданних Справ Російської Федерації щодо ситуації на Південному Сході України: «Напомним и тот факт, что в Будапеште одновременно с меморандумом было принято совместное заявление руководителей России, Великобритании, США и Украины, в котором, среди прочего, подтверждалась значимость обязательств в рамках ОБСЕ, призванных противодействовать росту агрессивного национализма и шовинизма. Совершенно очевидно, что украинская сторона эти обязательства не выполнила и на протяжении многих лет попустительствовала росту крайне агрессивного национализма, что в конечном счете привело к самоопределению

населения Крыма путем вхождения в состав Российской Федерации. Как известно, 97 процентов избирателей Крыма в ходе референдума 16 марта 2014 года, проводившегося под контролем международных наблюдателей, высказались за вхождение в Российскую Федерацию. Таким образом, утрата Украиной территориальной целостности стала результатом сложных внутренних процессов, к которым Россия и ее обязательства по Будапештскому меморандуму отношения не имеют» [4].

Події, що розгорнулися в нашій державі взимку 2014 року, засвідчили фактичну декларативність цього документа, адже він не передбачає жодних санкцій для ядерних держав, які порушують його приписи. Утім, усі держави-підписанти меморандуму (крім Російської Федерації) виконали зобов'язання, покладені на них у тексті документа: утримувалися від дій, спрямованих на порушення територіальної цілісності України; не застосовували проти нашої держави ядерної зброї; звернулися до РБ ООН стосовно ситуації в Криму та проводили консультації з цього питання. Однак Будапештський меморандум не містить жодних зобов'язань цих держав щодо застосування сил задля захисту територіальної цілісності України. Отже, нашій державі не було надано практичних гарантій безпеки та, як наслідок, не був створений механізм їх застосування.

Експерти в безпековій галузі схиляються до думки, згідно з якою Будапештський меморандум необхідно трансформувати в юридично обов'язковий договір із чітким механізмом реалізації його положень, бо він виявився нездатним гарантувати територіальну цілісність та безпеку України. Це завдання могло б бути імплементовано на двосторонній основі: шляхом укладення угод про гарантії безпеки на кшталт договорів, підписаних між США й такими державами, як Ізраїль, Корея та Японія. Зокрема, Україна могла б юридично закріпити ці домовленості з державами-гарантами своєї безпеки за Будапештським меморандумом (США, Великою Британією, Францією та Китаєм) як у багатосторонньому форматі, так і окремо на двосторонньому рівні. До такого договору можна було б внести положення щодо різноманітних

технічних питань, пов'язаних із безпекою; механізму гарантування безпосередньо безпеки України, а також глобальної та європейської систем безпеки [1].

Більше того, враховуючи одностороннє порушення Російською Федерацією положень Будапештського меморандуму, в березні 2014 року група народних депутатів України у складі О. Чорноволенка, В. Королюка та С. Капліна внесла на розгляд парламенту проект закону «Про денонсацію Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року», який передбачає вихід нашої держави з ДНЯЗ та подальше відновлення нею ядерного статусу. У цій ситуації характерною є тенденція, яка спостерігається сьогодні в самій Україні та у настроях її населення. За результатами останнього опитування, проведеного Центром імені Разумкова, оприлюдненими 7 жовтня 2014 року, 49,3% громадян України вважають, що наша країна має відновити статус ядерної держави [3].

В. Горбулін, радник президента України П. Порошенка, пропонує гіпотетично уявити собі ситуацію: якби ми зараз мали ядерну зброю – чи посилило б це нашу зовнішню безпеку? «Відповідь, на жаль, однозначно негативна, і пов'язано це, зокрема, з культурою управління державою. По-перше – і, взагалі-то, лише цього вже достатньо, – наслідки того, що ядерна зброя могла опинитися в руках терористів, перекреслюють будь-які військово-політичні переваги від володіння такою зброєю. А весь перебіг подій у 2014 році показує, що така зброя цілком могла потрапити до терористів, хоч би де вона зберігалася на території України. По-друге, хоча ядерна зброя і є зброєю стримування, однак стримуючим фактором вона стає лише тоді, коли при заздальгідь визначених умовах може і має бути застосована. Навіть якби ми й залишили собі тактичну ядерну зброю і змогли підтримувати її в дієздатному стані, її використання проти такого агресора як Росія сприймалося б украй неоднозначно. Крім того, застосування зброї, з урахуванням різниці масштабів військових зусиль і прогнозованих наслідків для країни, вимагає відповідальності еліти, розуміння й готовності суспільства до катастрофічних,

якщо навіть не апокаліптичних, наслідків», – пише автор [2]. Тому і спроба відновлення Україною статусу держави, що володіє ядерною зброєю, не додасть нам зовнішньої безпеки як такої, робить висновок радник президента.

Тож, тепер не лише на папері, а й в ході реальних подій ми можемо відрізнити термін «security guarantees» (безпекові гарантії) від терміну «security assurances» (безпекові запевнення), які подаються в англomовному перекладі меморандуму. Україна вже 26-й рік живе фактично без захисту, сподіваючись лише на «безпекові запевнення» з боку країн-підписантів Будапештського меморандуму.

Використана література:

1. Будапештський меморандум та його співвідношення з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/4405/>

2. Володимир Горбулін. Військово-ядерний тупик: український варіант. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua /internal/viyskovo-yaderniy-tupik-ukrayinskiy-variant-_.html

3. Російська агресія проти України як чинник руйнування міжнародно-правових режимів нерозповсюдження. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://m.day.kiev.ua/uk/article/svitovi-diskusiyi/rik-kolapsu-garantiy-bezpeki>

4. Россия не нарушила Будапештский меморандум – МИД РФ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbnews.com.ua/ru/news/117330/>

5. Які уроки має засвоїти світ і Україна після того, як «безпекові запевнення» з боку ядерних держав виявилися простим папірцем. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://m.day.kiev.ua/uk/article/svitovi-diskusiyi/dodvadcyatoyi-richnici-budapeshtskogo-memorandumu>